

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ МАНТИҚИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ТАНҚДИЙ ФИКРЛАШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УСУЛЛАРИ

Yerejepova Venera Asenbaevna
Qoraqalpoq davlat universiteti Doktoranti
13.00.02

Annotatsiya: Бошланғич синф ўқитувчиларининг мантиқий компетентлиги болаларга самарали таълим беришда муҳим аҳамиятга эга. Бу компетентлик ўқитувчининг ўқувчиларга мантиқий фикрлашни ўргатиши, уларнинг муаммоларни таҳлил қилиш ва ҳал қилиш қобилиятини шакллантиришига ёрдам беради. Муаммони таҳлил қилиш ва тушунтириш. Сабаб-оқибат алоқаларини аниқлаш. Тизимли ва танқидий фикрлаш. Хулоса чиқариш ва далиллар билан исботлаш. Бошланғич синф ўқитувчиларининг мантиқий компетентлигини ривожлантириш усуллари. Мантиқий савол-жавоблар ва муаммоли вазиятларни ечиш. Танқидий фикрлашни ривожлантириш. Болаларга турли нуқтаи назарларни тушунтириш. Ўқитувчиларда тизимли ва танқидий фикрлашни ривожлантириш бўйича таклифлар.

Kalit so'zlar: Мантиқий компетентлик, тизимли ва танқидий фикрлаш, таҳлил ва таққослаш орқали ўйлаш кўникмасини ривожлантириш, Инновацион технологиялардан фойдаланиш етишмовчилиги – замонавий ахборот технологиялари.

Аннотация: Логическая компетентность учителей начальных классов важна для эффективного обучения детей. Эта компетенция помогает учителю научить учащихся мыслить логически, развить у них способность анализировать и решать проблемы. Проанализируйте и объясните проблему. Выявить причинно-следственные связи. Системное и критическое мышление. Делайте выводы и доказывайте фактами. Методика развития логической компетентности учителей начальных классов. Решение логических вопросов и проблемных ситуаций. Развитие критического мышления. Объясните детям разные точки зрения. Предложения по развитию системного и критического мышления у учителей.

Ключевые слова: Развитие логической компетентности, системного и критического мышления, навыков мышления посредством анализа и сравнения, отсутствие использования инновационных технологий – современных информационных технологий

Annotation: Logical competence of primary school teachers is important for effective teaching of children. This competence helps the teacher teach students to think logically, develop their ability to analyze and solve problems. Analyze and explain the problem. Identify cause-and-effect relationships. Systemic and critical thinking. Draw conclusions and prove them with facts. Methods for developing logical competence in primary school teachers. Solving logical questions and problem situations. Developing critical thinking. Explain different points of view to children. Suggestions for developing systemic and critical thinking in teachers.

Key words: Development of logical competence, systemic and critical thinking, thinking skills through analysis and comparison, absence of the use of innovative technologies – modern information technologies

Бошланғич синф ўқитувчиларининг мантикий компетентлиги болаларга самарали таълим беришда муҳим аҳамиятга эга. Бу компетентлик ўқитувчининг ўқувчиларга мантикий фикрлашни ўргатиши, уларнинг муаммоларни таҳлил қилиш ва ҳал қилиш қобилиятини шакллантиришига ёрдам беради.

Мантикий компетентлик нима?

Мантикий компетентлик – бу ўқитувчининг мантикий қоидалар, фикр юритиш услублари ва билимларни тизимли тарзда тушунтириш маҳоратидир. Бу қуйидаги кўникмаларни ўз ичига олади:

Муаммони таҳлил қилиш ва тушунтириш

Сабаб-оқибат алоқаларини аниқлаш

Тизимли ва танқидий фикрлаш

Хулоса чиқариш ва далиллар билан исботлаш

Бошланғич синф ўқитувчиларининг мантикий компетентлигини ривожлантириш усуллари

1. Мантикий фикрлаш машқлари

Мантикий савол-жавоблар ва муаммоли вазиятларни ечиш

Логик ўйинлар (масалан, судоку, ребус, кроссворд)

Муаммоли вазифаларни ечиш

2. Танқидий фикрлашни ривожлантириш

Болаларга турли нуқтаи назарларни тушунтириш

Саволлар орқали таҳлил қилиш ва фикрлашга ўргатиш

Очиқ саволлар бериш ва жавобларни таҳлил қилиш

3. Таҳлил қилиш ва хулоса чиқариш

Оқилона фикрлаш машқларини ўқув жараёнига жорий этиш

"Нима учун?" ва "Қандай қилиб?" каби саволларга жавоб беришни рағбатлантириш

Далиллар асосида хулоса чиқаришни ўргатиш

4. Мантикий муносабатни шакллантириш

Сабаб-оқибат алоқаларини тушунтириш

Охири нима бўлиши мумкинлигини башорат қилиш машқлари

Таҳлил ва таққослаш орқали ўйлаш кўникмасини ривожлантириш

5. Интерактив методлардан фойдаланиш

Дидактик ўйинлар, ролли ўйинлар

Кейс-методлар орқали мантикий фикрлашни шакллантириш

Жамоавий фикрлаш машғулотлари

6. Мантикий вазифалар ва тестлар билан ишлаш

Мантикий фикрлашга оид тестлар ўтказиш

Турли форматдаги мантикий топшириқлар билан ишлаш

Болаларни таҳлил қилишга ва ўз фикрини асослашга ўргатиш

1. Муаммо таҳлили

Бошланғич синф ўқитувчиларининг мантикий компетентлиги болаларга таълим бериш жараёнида муҳим аҳамият касб этади. Бирок, бу соҳада бир қатор муаммолар мавжуд:

Методик ёндашувларнинг етишмовчилиги – ўқитувчилар мантикий фикрлашни ривожлантириш учун турли усул ва технологияларни қўллашда қийинчиликка дуч келиши мумкин.

Амалиётда мантикий топшириқларнинг камлиги – ўқув жараёнида мантикий фикрлашни талаб қилувчи масалалар, таҳлил қилиш ва мулоҳаза юритишга йўналтирилган машқлар камроқ учрайди.

Ўқитувчиларнинг тайёргарлик даражаси – барча ўқитувчилар ҳам мантикий компетентликни шакллантириш учун етарли билим ва кўникмаларга эга эмас.

Инновацион технологиялардан фойдаланиш етишмовчилиги – замонавий ахборот технологиялари ва интерактив методлардан самарали фойдаланмаслик бу соҳадаги ривожланишни секинлаштиради.

2. Муаммони тушунтириш

Мантикий компетентлик – бу нафақат мураккаб мантикий масалаларни ечиш, балки муаммоларни таҳлил қилиш, сабаб-оқибат муносабатларини аниқлаш, далилларга асосланган қарор қабул қилиш каби кўникмаларни ҳам ўз ичига олади. Буни ривожлантириш учун:

Танқидий фикрлашни ривожлантириш – ўқитувчиларни турли назариялар, методлар ва ёндашувлар асосида мантикий таҳлил қилишга ўргатиш зарур.

Таҳлил ва солиштириш методларини ўргатиш – маълумотларни чуқур таҳлил қилиш, турли манбаларни солиштириш ва чиқарилган хулосаларни асослаш қобилиятини шакллантириш керак.

Мантиқий масалалар ва топшириқлар билан ишлаш – ўқув жараёнида мантиқий муаммоларни қамраб олувчи машқлар ва вазифаларни қўллаш муҳим.

Интерактив ўқитиш методларидан фойдаланиш – фикрлашни ривожлантириш учун кейс-стади, дебатлар, масала ва муаммолар асосида ўқитиш усуллари самарали бўлади.

1. Тизимли фикрлаш ва унинг аҳамияти

Тизимли фикрлаш – бу маълумотларни уйғун ҳолда таҳлил қилиш, сабаб-оқибат муносабатларини аниқлаш ва муаммоларга комплекс ёндашиш қобилияти. Бошланғич синф ўқитувчиси учун бунинг аҳамияти:

Дарс режасини тартибли ва мантиқий тузишга ёрдам беради.

Ўқувчиларни тўғри фикрлашга йўналтириш имконини беради.

Ўқув жараёнида аниқ мақсад қўйиш ва унга эришишга ёрдам беради.

Тизимли фикрлашни ривожлантириш усуллари:

Муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш.

Дарсларда концептуал хариталардан фойдаланиш.

Сабаб-оқибат занжирларини тузиш ва муҳокама қилиш.

2. Танқидий фикрлаш ва унинг ўрни

Танқидий фикрлаш – бу маълумотларни соғлом танқидий ёндашув асосида таҳлил қилиш, таҳлил натижасида объектив хулосалар чиқариш қобилияти. Ўқитувчида танқидий фикрлаш бўлмаса, у турли ахборотларни чуқур таҳлил қила олмайди, бу эса таълим жараёни сифатини пасайтириши мумкин.

Танқидий фикрлашни ривожлантириш усуллари:

Савол-жавоб методикасидан фойдаланиш.

Мавжуд маълумотларни таҳлил қилиш ва уларни таққослаш.

Турли нуқтаи назарларни муҳокама қилиш.

Кейс-стадилардан (ҳақиқий ҳаётдан олинган мисоллар) фойдаланиш.

3. Ўқитувчиларда тизимли ва танқидий фикрлашни ривожлантириш бўйича таклифлар

Ўқитувчилар учун мунтазам равишда тренинг ва семинарлар ўтказиш.

Мантиқий фикрлашни ривожлантирувчи ўқув материалларини жорий этиш.

Дарс жараёнида баҳс-мунозаралар ва ижодий топшириқлардан фойдаланиш.

Масалаларга турли нуқтаи назарлардан ёндашишни ўргатиш.

1. Мантиқий фикрлаш компетентлигининг аҳамияти

Бошланғич синф ўқитувчилари болаларда таҳлил қилиш, мулоҳаза юритиш ва тўғри қарор қабул қилиш кўникмаларини шакллантиришда муҳим ўрин тутди. Бунинг учун ўқитувчининг ўзи мантикий фикрлаш ва танқидий таҳлил қилиш қобилиятига эга бўлиши лозим.

2. Тизимли ва танқидий фикрлаш нима?

Тизимли фикрлаш – маълумотларни тўлиқ таҳлил қилиш, уларнинг ўзаро боғлиқлигини тушуниш ва тўғри қарор қабул қилиш жараёни.

Танқидий фикрлаш – маълумотларни шубҳа билан баҳолаш, далилларга асосланган хулосалар чиқариш ва уларни асослаш қобилияти.

3. Ўқитувчиларда мантикий фикрлашни ривожлантириш усуллари

А) Тизимли фикрлашни шакллантириш учун

Муаммоларни таҳлил қилиш – маълум бир муаммони таҳлил қилиш ва унинг ечимларини топиш машқлари.

Концептуал хариталар (Mind Maps) ишлаб чиқиш – маълумотлар ўртасидаги боғлиқликларни аниқлаш ва визуал шаклда кўрсатиш.

Сабаб-натижа таҳлили – маълум бир воқеанинг сабаблари ва оқибатларини таҳлил қилиш.

Б) Танқидий фикрлашни ривожлантириш учун

Савол бериш усули – ўқувчилар ва ўқитувчиларни чуқур ўйлашга ундаш учун "Нима учун?", "Қандай қилиб?", "Қандай далиллар бор?" каби саволлар бериш.

Манбаларни солиштириш – маълумотларни бир нечта манбалардан олиб, уларни таҳлил қилиш ва ҳақиқийлик даражасини аниқлаш.

"Далил ва фикр" машқи – маълум бир даъвони далиллар билан асослаш ва фикрни танқидий баҳолаш.

4. Амалий машқлар ва тренинглар

Ролли ўйинлар – турли вазиятлар устида фикр юритиш ва қарор қабул қилиш машқлари.

Дебатлар ташкил этиш – бир мавзуда икки қарама-қарши фикрни ҳимоя қилиш орқали танқидий фикрлашни ривожлантириш.

Кейс-стади (Case Study) – реал ҳаётдаги мисоллар асосида таҳлил ва хулоса чиқариш.

Кейс-стади усули бошланғич синф ўқитувчиларининг мантикий компетентлигини ривожлантиришда самарали инструментлардан бири ҳисобланади. Қуйида кейс-стади мисоллари келтирилади, улар орқали ўқитувчилар математик ёндашув асосида муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш ва ечим топиш кўникмасини ривожлантирадилар.

1-Мисол: Синфдаги тенг тақсимоат масаласи

Вазият: Ўқитувчи 3-синфда математик машғулоти ўтказмоқда. Унда 24 та ўқувчи бор ва уларни 4 гуруҳга тенг тақсимлаш керак. Бироқ, бир ўқувчи касал бўлиб, дарсга келмади. Ўқитувчи қандай қилиб гуруҳларни тенглаштириши мумкин?

Талабалар учун саволлар:

Ҳар бир гуруҳда неча ўқувчи бўлиши керак?

Гуруҳлар тенг бўлиши учун қандай ечимлар таклиф қиласиз?

Агар яна бир ўқувчи кўшилса, қандай тақсимлаш мумкин?

Математик ёндашув:

Бўлиш амали ($24 \div 4 = 6$, лекин $23 \div 4 \neq$ бутун сон).

Яқин тақсимлаш (бир гуруҳда 5, қолганларида 6 бўлиши).

Қайта ташкил этиш: 3 та гуруҳга 6 тадан, 1 гуруҳга 5 та.

2-Мисол: Ҳисоб-китобда хатолик масаласи

Вазият: Ўқитувчи ўқувчиларга бир қуту суяк қаламларни сотиб олиш учун 100,000 сўм ажратди. Ҳар бир қалам 8,500 сўм туради. 10 та қалам сотиб олганидан кейин, ўқувчи қолган пулни нотўғри ҳисоблади ва у 15,000 сўм қолганини айтди. Бу ҳисоб тўғрими?

Талабалар учун саволлар:

Ҳар бир қалам нарҳини кўпайтириб, жами харжатни топинг.

100,000 сўмдан ушбу суммани айиринг.

Ўқувчи қаерда хатоликка йўл қўйган?

Математик ёндашув:

Кўпайтириш ва айириш амаллари ($8,500 \times 10 = 85,000$; $100,000 - 85,000 = 15,000$).

Ҳисоб-китобда аниқликни сақлаш ва текшириш малакаси.

3-Мисол: Вақтни бошқариш муаммоси

Вазият: Ўқитувчи 40 дақиқалик дарсни режалаштирмоқда. У қуйидаги фаолиятларни ўтказмоқчи:

Кириш қисми – 5 дақиқа

Тушунтириш – 15 дақиқа

Амалий машғулоти – 10 дақиқа

Мустаҳкамлаш – ?

Якуний хулоса – 5 дақиқа

Талабалар учун саволлар:

Қайси қисмининг вақти маълум эмас?

Қанча дақиқа ажратилиши мумкин?

Агар тушунтириш қисмидан 3 дақиқа олиб, мустаҳкамлашга қўшилса, умумий вақт қандай ўзгаради?

Математик ёндашув:

Жами вақтни ҳисоблаш (40 дақиқа).

Йўқотилган қисмни топиш $(40 - (5+15+10+5) = 5$ дақиқа).

Вақтни қайта тақсимлаш стратегиялари.

4-Мисол: Савдо ва чегирма масаласи

Вазият: Ўқитувчи ўқувчиларга реал ҳаётдаги савдо-сотикни ўргатиш мақсадида куйидаги мисолни берди: Бир дўконда рўйхат бўйича 3 маҳсулот сотиб олинди:

Ручка – 1,500 сўм

Дафтар – 5,000 сўм

Ҳисоблаш машинаси – 35,000 сўм

Шунингдек, дўкон 10% чегирма таклиф қилди. Жами тўланиши керак бўлган суммани ҳисобланг.

Талабалар учун саволлар:

Жами суммани аниқланг.

10% чегирмани қандай ҳисоблаш мумкин?

Агар қўшимча 5% бонус берилса, яна қанча фарқ бўлади?

Математик ёндашув:

Йиғиндисини топиш $(1,500 + 5,000 + 35,000 = 41,500$ сўм).

10% чегирма $(41,500 \times 0.10 = 4,150)$.

Якуний нарх $(41,500 - 4,150 = 37,35$ сўм).

Бу мисоллар орқали ўқитувчилар мантикий таҳлил қилиш, ҳисоб-китобни тўғри бажариш, муаммоларни ҳал қилиш ва воқеликка математик ёндашувни ривожлантириш имконига эга бўладилар.

Хулоса

Бошланғич синф ўқитувчиларида тизимли ва танқидий фикрлашни ривожлантириш уларнинг касбий компетентлигини оширишга ва ўқувчиларда мустақил фикрлаш кўникмасини шакллантиришга хизмат қилади. Бу жараён ўқув жараёнининг самарадорлигини ошириш ва замонавий билим талабларига жавоб бериш учун муҳим аҳамиятга эга. Бошланғич синф ўқитувчиларида мантикий фикрлаш компетентлигини ривожлантириш учун тизимли ёндашув зарур. Бу жараёнда таҳлил қилиш, савол бериш, манбаларни таққослаш ва танқидий мулоҳаза юритиш усулларида самарали фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Шундай ёндашув болаларда мустақил фикрлаш ва мантикий таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантиришга ёрдам беради.

ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Tojiev, M., Barakaev, M., Xurramov, A., Matematika o'qitish metodikasi // O'quv qo'llanma. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. – 328 b.
2. Tojiev, M., Xurramov, A. J., Oliy ta'limda o'quv jarayonini kredit-modultizimiga o'tkazish – ta'lim sifatining kafolati. Volume: 1, ISSUE: 1, 2020.pp: 71-79.
3. Umarova U.U. “Munosabatlar. Binar munosabatlar” mavzusi bo'yicha ma'ruza va amaliy mashg'ulotlari uchun “Ajurli arra” va “Domino” metodlar // Scientific progress, 2:6 (2021), r. 982-988.
4. Umarova U.U. Mulohazalar ustida mantiqiy amallar mavzusini o'qitishda «Kichik guruhlarda ishlash» metodi // Scientific progress, 2:6 (2021), p. 803-809.
5. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi. Nasaf. 2019.
6. Tolipov O'. Q., Usmanboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. - Toshkent: “Fan”. 2015.
7. Sherqulov. M . Ma'ruza matni dan, Toshkent: 2019.
8. www.ziyonet.uz
www.natlib.uz